

Τα Υμνογραφικά κείμενα
της Ορθόδοξου Εκκλησίας:
«το τραγούδι της πίστης μας».

Άννα Κόλτσιου-Νικήτα
Καθηγήτρια
Τμήματος Θεολογίας
Α.Π.Θ

Η ταυτότητα των υμνογραφικών κειμένων

Τα υμνογραφικά κείμενα της εκκλησίας μας συνιστούν ανεκτίμητη πολιτισμική κληρονομιά, διότι:

- κοσμούν τη λατρευτική ζωή
- υπομνηματίζουν θεολογικά τα εόρτια γεγονότα
- ερμηνεύουν τα περιστατικά της θείας Οικονομίας
- κάνουν προσιτές τις δογματικές αλήθειες
- αφουγκράζονται και καταγράφουν το θεολογικό γίνεσθαι
- μετουσιώνουν τον βιβλικό και πατερικό λόγο
- συγκινούν και τέρπουν τους πιστούς με ποικιλία ρυθμών και πλούσιο μέλος
- διαφυλάττουν τον γλωσσικό θησαυρό της ελληνικής γλώσσας

Σταθμοί στην παράδοση της χριστιανικής υμνογραφίας

Πρώτοι ύμνοι: απλή, ζωντανή γλώσσα, ρυθμικός πεζός λόγος.

- Μυστικός Δείπνος: «ὕμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν»
- Απόστολος Παύλος: προτρέπει να διδάσκουν και να νουθετούν «ἐαυτοὺς ψαλμοῖς, ὕμνοις, ᾠδαῖς πνευματικαῖς».
- Ποιητικές Ομιλίες των πατέρων:
Ομιλία εις το Πάσχα του Μελίτωνα Σάρδεων
- Κοντάκιον
- Κανόνας

Πρώτοι χριστιανικοί αιώνες

- Έλλειψη πλούσιας υμνογραφίας:

Αίτια:

- διωγμοί
- περίοδος αστάθειας για την ελληνική γλώσσα λόγω σταδιακής μετάβασης από την προσωδία στον δυναμικό τονισμό
- τάση απαγόρευσης χρήσης ύμνων στη λατρεία από φόβο διάδοσης αιρετικών δοξασιών
- τάση αντικατάστασης των παλαιότερων ύμνων από τους νεότερους και πιο περίτεχνους.

Τέταρτος αιώνας

Άνθηση της υμνογραφίας:

- Διάταγμα ανεξιθρησκείας
- ένταξη μορφωμένων ανθρώπων στις τάξεις του χριστιανισμού
- Απαίτηση για μια υψηλότερη γλωσσική μορφή έναντι της ταπεινής γλώσσας των ευαγγελίων.

Συνέπειες στη γλωσσική μορφή των ύμνων:

- στροφή στην αττική διάλεκτο.
- συχνή χρήση αγιογραφικών στίχων και αποσπασμάτων από πατερικά κείμενα, λόγω περιορισμού της ελευθερίας στην έκφραση από το φόβο εξάπλωσης αιρετικών ιδεών μέσω των ύμνων.

Κοντάκιο

- Η γλώσσα του Κοντακίου βρίσκεται κοντά στο γλωσσικό ιδίωμα της εποχής και αντιπροσωπεύει αυτό που ονομάζουμε «φιλολογική Κοινή».
- Είναι αυθόρμητη και άμεση και προσεγγίζει την Κοινή των Ευαγγελίων, της ελληνικής μετάφρασης των Εβδομήκοντα και των συναξαρίων.
- Στόχος της γλωσσικής επιλογής είναι η κατανόηση των ύμνων αυτών από τα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα.

Κανόνας

- Η γλώσσα του Κανόνα, ακολουθώντας μια γενικότερη τάση της εποχής, γίνεται λογιότερη και παρατηρείται μια στροφή στον αρχαϊσμό με γλωσσικά δάνεια (Όμηρος, τραγικοί ποιητές).

- Η στροφή των υμνογράφων στην αποτύπωση των δογματικών αληθειών συνεπάγεται:

Εισαγωγή χρήσης καθιερωμένων θεολογικών όρων με απόλυτη ακρίβεια, τυποποιημένων και έγκυρων, για δύο λόγους:

- Πρώτον γιατί με τον τρόπο αυτό δεν υπάρχει κίνδυνος δογματικών διολισθήσεων και
- Δεύτερον γιατί οι όροι αυτοί ανακαλούν και παραπέμπουν τον αναγνώστη στα καθιερωμένα δόγματα.

Ειρμοί-Βιβλικές Ωδές

- Η σύνδεση των Ειρμών των Κανόνων με τις βιβλικές ωδές, συνεπάγεται:
 - I. τη διατήρηση του δεσμού της γλώσσας της υμνογραφίας με τη βιβλική γλώσσα
 - II. την προσπάθεια γλωσσικής ευρεσιτεχνίας από τον υμνογράφο, προκειμένου να προσεγγίσει με διαφορετικό και πρωτότυπο κάθε φορά τρόπο το ίδιο βιβλικό θέμα
(Ο Δαμασκηνός προσεγγίζει με 64 διαφορετικούς τρόπους το βιβλικό θέμα της διάβασης της Ερυθράς Θάλασσας)
- Αποτέλεσμα η ανανέωση και ο εμπλουτισμός του γλωσσικού θησαυρού της λατρείας

Η γλωσσική «ταυτότητα» της υμνογραφίας

- Η γλώσσα της υμνογραφίας συναρτάται με το είδος του συγκεκριμένου ύμνου αλλά και την παιδεία και γλωσσική κατάρτιση του υμνογράφου.
- Η γλώσσα της υμνογραφίας, όπως και της λατρείας ευρύτερα στην ελληνόφωνη ορθόδοξη Εκκλησία, αποτελεί μια ενδεικτική περίπτωση όπου συναντήθηκαν με τον πιο δημιουργικό, γόνιμο και συνθετικό τρόπο όλες οι φάσεις της ελληνικής γλώσσας και οδήγησαν στη δημιουργία ενός ανεκτίμητου γλωσσικού θησαυρού, ο οποίος δεν έμεινε στα γραπτά κείμενα αλλά είχε τη μοναδική τύχη για αιώνες να ακούγεται στις λατρευτικές συνάξεις και συχνά να τον σιγοψιθυρίζουν οι πιστοί.

Γλωσσική «ποικιλία και διαχρονία»

Οι υμνογράφοι:

- αξιοποίησαν στο έπακρο το δικαίωμα κάθε γλώσσας να αντλεί από το λεξιλογικό υλικό των προηγούμενων φάσεων
- άρδευσαν το λόγο τους με τα πλούσια ύδατα από το λεξιλόγιο της αρχαίας ελληνικής γραμματείας.
- Ολόκληρες φράσεις από τους τραγικούς ποιητές, ομηρικές λέξεις, στέκονται δίπλα στην απλή και ανεπιτήδευτη ευαγγελική γλώσσα των ψαράδων και το γλωσσικό οπλοστάσιο της αρχαίας ελληνικής αλλά και της βιβλικής γραμματείας αναβαπτίζονται στην κολυμβήθρα του λειτουργικού λόγου.

Γλωσσικές δυσκολίες των υμνογραφικών κειμένων

- Η γλωσσική ποικιλία δημιουργεί μεγαλύτερη ή μικρότερη δυσκολία προσέγγισης των πρωτότυπων υμνογραφικών κειμένων.
- Τύποι σπάνιοι, συντακτικές και γραμματικές υπερβάσεις, παρατυπίες συχνά ποιητική αδεία, απαιτούν ειδική προσέγγιση και πολύ καλή γνώση της εξέλιξης της γλώσσας, καθώς και συντηρητική αντιμετώπιση εκεί όπου οι κανόνες φαίνεται να παραβιάζονται.
- Έλλειψη κριτικών εκδόσεων, περιορισμένης έκτασης μελέτη της γλωσσικής ιδιομορφίας και ταυτότητας πολλών κειμένων της λατρείας, πολλές αθησαύριστες λέξεις και κυρίως απουσία συγκροτημένης και μεθοδικής γλωσσικής επεξεργασίας διαφορετικών ειδών και διαφορετικών συγγραφέων.

Γλώσσα και μορφή

- Το θέμα της γλώσσας των υμνογραφικών κειμένων είναι πολύπλευρο και πολύπτυχο, κάτι φυσικό, δεδομένου ότι πρόκειται για ποιητικό λόγο, όπου μορφή και περιεχόμενο συμπλέκονται και συνδιαμορφώνονται, ακολουθώντας τις συχνά δυσδιάκριτες επιταγές της ποιητικής δημιουργίας.

Η αξία του πρωτοτύπου

- Η προσέγγιση των υμνογραφικών κειμένων από το πρωτότυπο, με τη γλωσσική ανάλυση, τη μελέτη της μορφής και της τεχνικής και τη νοηματική εμβάθυνση, επιφυλλάσσει μια μοναδική αισθητική απόλαυση και πνευματική ευωχία.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ